

УДК 342.92

Л.І. Рогач,

аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті визначено ознаки, поняття та виділено принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин. Шляхом синтезу та аналізу систем загальноправових принципів права; принципів адміністративного права, господарського права; державного управління, державної служби, нагляду і контролю, адміністративної відповідальності; економічної діяльності, основ правопорядку у сфері господарювання виокремлено системоутворюючі категорії, на підставі яких можлива побудова системи принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин. За результатами проведеного синтезу та аналізу вказаних систем принципів запропоновано авторську класифікацію принципів адміністративно-правової охорони господарських правовідносин.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, охорона господарських відносин, принципи адміністративно-правової охорони господарських правовідносин.

В статье определены признаки, понятие и выделены принципы административно-правовой охраны хозяйственных отношений. Путем синтеза и анализа систем общеправовых принципов права; принципов административного права, хозяйственного права; государственного управления, государственной службы, надзора и контроля, административной ответственности; экономической деятельности, основ правопорядка в сфере хозяйствования выделены системообразующие категории, на основании которых возможно построение системы принципов административно-правовой охраны хозяйственных отношений. По результатам проведенного синтеза и анализа указанных систем принципов предложена авторская классификация принципов административно-правовой охраны хозяйственных правоотношений.

Ключевые слова: административно-правовая охрана, охрана хозяйственных отношений, принципы административно-правовой охраны хозяйственных правоотношений.

Paper defines the signs, the concept and outlines the principles of the administrative and legal protection of economic relations. By the synthesis and analysis of systems of general legal principles of law; principles of administrative law, business law; public administration, public service, supervision and control, administrative responsibility; economic activity, the foundations of law and order in the sphere of management, system-forming categories are singled out, on the basis of which it is possible to build a system of principles of administrative and legal protection of economic relations. On the basis of the results of the synthesis and analysis of these systems of principles, the author's classification of the principles of administrative and legal protection of economic legal relations is suggested.

Keywords: administrative legal protection, protection of economic relations, principles of administrative and legal protection of economic legal relations.

Для забезпечення прав і свобод людини і громадянина провідне значення має права охорона. Адміністративно-правова охорона в широкому розумінні – це позитивний статичний стан адміністративного права, спрямований на попередження правопорушень, усунення перешкод реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, та динамічний стан адміністративного права, спрямований на захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права у разі порушення, невизнання чи оспорювання з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності. У вузькому розумінні поняття адміністративно-правової охорони збігається з поняттям адміністративно-правового захисту і пов'язується з порушенням, невизнанням чи оспорюванням прав, свобод чи законних інтересів, можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності. Питання принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин надзвичайно важливе. Адже принципи визначають межі дозволеного суб'єктам та об'єктам адміністративно-правової охорони.

Принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин не виділені. Однак вихідні системи принципів вже неодноразово аналізувалися науковцями. Ґрунтовне монографічне дослідження принципів права здійснено А.М. Колодієм. Галузеві та інституційні принципи адміністративного та господарського права, що є основою для виділення принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин, виділені та охарактеризовані такими науковцями, як О.В. Джури́нський, О.В. Клименко, А. Д. Машков, В.Ю. Оксінь, О. В. Старчук, Е. М. Феделеш, Ю.С. Шемшученко та ін.

На сьогодні принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин не виділені.

Метою цієї статті є визначення ознак, формування поняття та виділення принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин.

А.М. Колодій вважає, що “будь-які принципи, у тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають й інтереси якої вони задовольняють. Принципи є соціальними явищами, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя. Головними джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя” [1, с. 42]. У Юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка принципи права визначені як основні положення, ідеї, які поширюються на всю систему права, визначають її особливості та закономірності розвитку [2, с. 128]. О.В. Старчук доходить висновку, що “у правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Багато категорій є однорідними. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення” [3, с. 40]. За визначенням А.М. Колодія, принципи права – це відправні ідеї його існування, які виражають найважливіші закономірності і підвалини цього типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [1, с. 29]. На думку В.Ю. Оксінь, під принципами слід розуміти основні вихідні, об'єктивно зумовлені парадигми, на яких базуються та забезпечуються права і

свободи людини та громадянина, а також нормальне функціонування громадянського суспільства та держави [4, с. 190]. На думку О. В. Клименко, загальним є підхід до розуміння принципів як керівних положень, теоретичних ідей, що відображають об'єктивні закономірності та закріплені в праві. Будучи результатом відображення й пізнання об'єктивної дійсності, принципи є засобом побудови діяльності відповідно до її об'єктивно-закономірного характеру. Без урахування цього не можна забезпечити достатню продуктивність державного регулювання і охорони господарської діяльності, де використання прийомів і засобів, що не відповідають його природі і сутності, нерідко пов'язане з порушенням законності, прав суб'єктів господарської діяльності [5, с. 137].

Отже, принципи – це вихідні положення, що характеризують закономірності розвитку певного явища. І питання, що виникає далі, – це їх нормативне відображення.

В.Ю. Оксінєв вважає, що принципи права бувають подвійного виду, поділяються на дві великі групи: принципи чинного права та інші правові принципи. Перші виступають як відправні положення (правила), що безпосередньо входять до змісту права. Інші правові принципи складають вихідні юридичні положення й ідеї, що не ввійшли до змісту чинного права, не зафіксовані в ньому і властивостями правового регулятора не наділені. Цей поділ принципів права “хоча й відображає реальний стан речей, проте його практичне значення навряд чи є суттєвим. Якщо стояти на позиції пріоритетності принципів права щодо інших його норм, то очевидно, що незалежно від того, знайшов чи не знайшов принцип права своє безпосереднє закріплення в тексті нормативно-правового акта, він повинен, безумовно, враховуватися і впливати на правове регулювання відповідних відносин” [6, с. 81]. О.В. Старчук є прихильником цієї позиції, що принципи та норми права не перебувають у діалектичному взаємозв'язку і не є взаємозумовленими. О.В.Старчук стверджує, що “вони мають право на існування в одній системі права, але як самостійні, структурно-утворювальні елементи. Неприйнятним є визначення нормативності принципів права, яку обґрунтовували через ознаки норм права, вказуючи на їх загальнообов'язковість, формальну визначеність та встановленість державою. Однак принципи права є загальнообов'язковими, оскільки засадничих ідей повинні дотримуватися суб'єкти правотворчості під час здійснення правового регулювання суспільних відносин. Принципи права існують задовго до виникнення позитивного права, є основою для його формування й визначають зміст і спрямованість норм” [3, с. 40]. З цього приводу В.Ю. Оксінєв вказує, що “незалежно від форми вираження у праві (тобто пряме безпосереднє текстуальне закріплення в одній нормі права чи “розчиненість” у низці норм права) правові принципи через таке правове закріплення стають вираженням державної волі, набувають характеру загальнообов'язкових вимог, дотримання яких забезпечується державою. Правові принципи існують незалежно від того, отримали вони нормативне закріплення чи ні. Сформовані часом і традиціями в рамках конкретних правових систем, вони безвідносно до форми їх закріплення не тільки регулюють поведінку суб'єктів права, а й упорядковують нормативний матеріал конкретних галузей права” [6, с. 81].

А.М. Колодій займає іншу позицію порівняно з наведеними вище. З цього приводу науковець вказує, що “принципи права – ідеологічна категорія, а це означає, що вони, як і право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість

розглядати їх з позиції певних ідей, керівних засад. Важливою ознакою принципів права є спосіб їх матеріалізації у праві. Загальновідомо, що розрізняють два способи вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення). Проблема формування громадянського суспільства і правової держави настійно вимагає, щоб загальноправові принципи текстуально виражались у Конституції України, міжгалузеві і галузеві, а також відповідні принципи структури права – в кодифікаційних і інкорпораційних актах та принципи юридичного інституту – в актах, що стосуються цього інституту” [1, с. 43].

Ураховуючи викладене, ми під принципами адміністративно-правової охорони господарських відносин будемо розуміти загальні основні керівні положення, безпосередньо закріплені в нормах права (текстуальне закріплення) та ідеї, які виводяться зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення) і визначають особливості та закономірності розвитку правової охорони господарських відносин за допомогою норм адміністративного права.

О.В. Старчук вважає, що “до ознак принципів права в умовах ринкової економіки необхідно віднести системність та взаємоузгодженість, загальнообов’язковість, універсальність, стабільність, предметну визначеність, загальнозначущість, регулятивність <...> регулятивність – це допоміжна ознака принципів права, адже суспільні відносини регулюються за допомогою норм права. І тому регулятивний характер мають норми права, а принципи права визначають саму норму, тому що лежать в її основі. Однак регулювання суспільних відносин за допомогою принципів права здійснюється в окремих випадках, зокрема за відсутності подібної норми для регулювання суспільних відносин (аналогія закону) застосовуються загальні принципи права (аналогія права). Регулятивний характер принципів права проявляється, також, у тому, що вони виражають тенденції й напрями правового регулювання, виступаючи як внутрішні регулятори поведінки людей, адже не завжди використання принципів права передбачає знання їх змісту” [3, с. 41–42]. Ця позиція щодо ознак принципів зумовлена належністю науковця до прихильників відокремлення норм права і принципів права.

Якщо ж дотримуватися позиція А.М. Колодія, то регулятивність стає в ряд основних ознак принципів права [1, с.43]. О.В. Джуринський, говорячи про принципи господарського права, доходить висновку, що “є всі підстави розглядати їх як допоміжні (нетрадиційні) джерела господарського права України, роль і значення яких у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері господарювання (особливо, в умовах відмови від визнання позитивістського підходу, як єдиного підходу розуміння права, і звернення до природно-правових концепцій європейського права, а також з урахуванням неминучої, на наш погляд, “комерціалізації” господарського законодавства) з часом зростатимуть, а тому вже зараз мають стати предметом більш глибокого дослідження” [7, с. 52]. За визначенням Е.М. Феделеш, “використання правових принципів здатне принести користь і тоді, коли зустрічаються прогалини у чинному законодавстві й виникає необхідність, зокрема, в застосуванні аналогії закону чи права. Відомо, що суд не може відмовити у розгляді справи, якщо він не виявив у законодавстві конкретного правила поведінки для розв’язання справи. У цьому разі з’являється можливість сповна використати регулюючі можливості принципів правового регулювання” [8, с. 400].

Щодо стабільності, то О.В. Клименко уточнює, що “не можна стверджувати, що всі закономірності, відносини та взаємозв’язки, зокрема й у сфері господарської діяльності, досліджені та сформульовані у вигляді принципів, адже багато чого ще не відомо й потребує пізнання, а те, що зафіксовано й здається в якийсь момент істинним, також є динамічним. Тобто постійно змінюються об’єктивні умови, які породжують закономірності, відносини і взаємозв’язки регуляторної діяльності у сфері господарювання, а також змінюються суб’єктивні фактори, які їх сприймають і застосовують. Крім того, постійно розвиваються засоби пізнання, наукові інструменти виявлення закономірностей, відносин і взаємозв’язків у цій сфері, а також збагачується досвід їх використання на практиці <...> принципи являють собою неодноманітне і неоднозначне явище” [5, с. 135]. А.М. Колодій з цього приводу зауважує, що “спочатку зміст принципів права намічається самим життям, спонтанно, у суспільних соціальних відносинах, що складаються у реальному житті та отримують пізніше регламентацію і захист з боку держави у комплексах суб’єктивних прав учасників правовідносин. Виникнення принципів права, як загальносоціальних, є необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм, тому що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення. Саме так у надрах громадянського суспільства, в межах правоутворення, за допомогою юридичної практики зароджуються нові юридичні принципи, що еволюційно відмінюють дію застарілих, не актуальних принципів” [1, с. 42]. І, як справедливо вказує І. М. Шопіна, мова у такому випадку має йти не про доцільність чи недоцільність впровадження певних змін у суспільних відносинах, а про створення відповідної правової бази [9, с. 132].

Таким чином, до ознак принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин можна віднести: 1) об’єктивну зумовленість; 2) системність, 3) загальнообов’язковість, 4) універсальність, 5) предметну визначеність, 6) загальнонозначущість, 7) регулятивність; 8) вищу імперативність.

Перелік принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин великий, оскільки вихідне поняття досить об’ємне і характеризується поєднанням ознак правової охорони, державного управління, принципів здійснення господарської діяльності. Це означає, що принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин можна виділити шляхом аналізу загальноправових принципів права; принципів адміністративного права, господарського права; державного управління, державної служби, нагляду і контролю, адміністративної відповідальності; економічної діяльності, основ правопорядку у сфері господарювання.

Ці системи принципів як вихідні для виділення принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин виділено на основі розмежування таких чотирьох видів принципів права, як загальноправові, галузеві, міжгалузеві, інституційні, залежно від того, на яку сферу юридичних норм у системі права поширює свій вплив той чи інший принцип права [10, с. 274]. Для виділення принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин інституційні принципи державного управління, державної служби, нагляду і контролю, адміністративної відповідальності, економічної діяльності, основи правопорядку у сфері господарювання мають провідне значення, оскільки саме вони визначають у поєднанні з загальноправовими, принципами адміністративної і господарської галузей права специфіку адміністративно-правової охорони такого об’єкта, як господарські відносини.

Принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин – це загальні основні керівні положення, безпосередньо закріплені в нормах права (текстуальне закріплення) та ідеї, які виходять зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення) і визначають особливості та закономірності розвитку правової охорони господарських відносин за допомогою норм адміністративного права. До ознак принципів адміністративно-правової охорони господарських відносин можна віднести: 1) об'єктивну зумовленість; 2) системність, 3) загальнообов'язковість, 4) універсальність, 5) предметну визначеність, 6) загальнозначущість, 7) регулятивність; 8) вищу імперативність.

Принципи адміністративно-правової охорони господарських відносин виділені шляхом аналізу систем загальноправових принципів права; принципів адміністративного права, господарського права; державного управління, державної служби, нагляду і контролю, адміністративної відповідальності; економічної діяльності, основ правопорядку у сфері господарювання. У результаті проведеного синтезу та аналізу вказаних систем принципів принципами адміністративно-правової охорони господарських правовідносин можна визначити такі:

1) прийняття норм, на підставі яких здійснюється адміністративно-правова охорона господарських відносин (на основі Конституції України і мають відповідати їй);

2) утворення всіх суб'єктів та об'єктів адміністративно-правової охорони відповідно до закону;

3) чітке визначення меж (перш за все, через встановлення напрямів та форм) участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання;

4) мінімізація втручання в діяльність суб'єкта адміністративно-правової охорони, який діє у встановлених законом межах, вищестоящого відомчого органу чи посадової особи, а інших суб'єктів, як правило, – тільки через суд.

5) контроль суб'єктами адміністративно-правової охорони в межах компетенції діяльності суб'єктів господарювання та наділення їх законом повноваженнями для її здійснення;

6) політична нейтральність службовців, які здійснюють адміністративно-правову охорону господарських відносин;

7) встановлення заборонених законом видів господарської діяльності та обмежень на зайняття підприємництвом для об'єктів;

8) мінімізація втручання будь-кого в господарську діяльність об'єкта адміністративно-правової охорони, який діє у встановлених законом межах;

9) визначення правил конкуренції, засад і гарантій підприємництва виключно законами України;

10) поєднання автономних рішень, владних приписів та рекомендацій у сфері господарювання як розподіл завдань розвитку сфери господарювання між державою (розробка стратегій економічного розвитку, загальнонаціональних програм тощо) та суб'єктами господарювання (самоорганізація, саморозвиток).

11) фактична нерівність суб'єктів господарювання з владними органами у вертикальних відносинах;

12) поєднання гласних та негласних заходів адміністративно-правової охорони;

13) притягнення винних у вчиненні порушень у сфері господарювання до адміністративної та інших видів відповідальності;

14) забезпечення екологічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Колодій А.М.* Принципи права України : монографія; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.), М.П. Зюблюк, В.П. Горбатенко та ін. Київ: “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана. 2003. Т. 5: П–С. 736 с.: іл.
3. *Старчук О.В.* Щодо поняття принципів права. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 40–43.
4. *Оксін В.Ю.* Принципи адміністративного права: сучасний погляд. Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць. 2016. № 5. С. 190–193.
5. *Клименко О.В.* Принципи адміністративно-правового забезпечення регуляторної діяльності публічної адміністрації у сфері господарювання. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 133–137.
6. *Оксін В.Ю.* Принципи адміністративно-правового регулювання банківської системи. Юридичний електронний журнал. 2014. № 5. С. 80–82. http://lsej.org.ua/5_2014/22.pdf (дата звернення: 13.11.2017).
7. *Джуринський О.В.* Нетрадиційні джерела господарського права України. Право і громадянське суспільство. 2015. № 2. С. 40–56. <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-11-2015/item/214-netradytsiyni-dzherela-hospodarskoho-prava-ukrayiny-dzhurynskiyi-o-v> (дата звернення: 14.11.2017).
8. *Феделеш Е.М.* Характеристика норми-принципу рівного захисту всіх суб’єктів господарювання. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 400–402.
9. *Шопіна І.М.* “Запозичена праця”: перспективи правового регулювання. Форум права. 2006. № 3. С. 129–135. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-3/06simprr.pdf>. (дата звернення: 15.11.2017).
10. *Машков А. Д.* Теорія держави і права : підручник. Київ: ВД “Дакор”, 2015. 492 с.

Отримано 28.11.2017